

**Normların Gölgesinde: Engellilikte; Cinsiyet, İletişim, Kariyer ve
Erişilebilirliğe Sosyolojik Bir Bakış**
HANİFE BAYKAL

Tilki Kitap®

www.tilkikitap.com

tilki@matbumedya.com

0850 304 22 03

Yayıncı Sertifika No 28740

Genel Müdür: Emrah Çelik

Editör: Gizem Aslan

Sayfa Tasarım: Seda Taşçı

Kapak Tasarım: Kemal Taşçı

Kitappad
.com

Kitaplobi
.com

Kitapşeyleri
.com

1. Basım, İstanbul, Aralık 2025

ISBN: 978-625-5779-78-6

Tilki Kitap Matbaa / İstanbul

Matbaa Sertifika No: 48138

Eserin tüm telif hakları yazara aittir. Yazar, bu baskı için basım-satış-dağıtım-tanıtım haklarını Tilki Kitap'a devretmiştir. Yazar, eserin kapak dahil içeriğindeki tüm materyallerin (metin, görsel öge, tablo...) yasal ve fikri sorumluluğunu kabul etmiştir. Tilki Kitap'ın kurumsal görüşü olmayabilir.

**NORMLARIN GÖLGESİNDE:
ENGELLİLİKTE; CİNSİYET, İLETİŞİM,
KARİYER VE ERİŞİLEBİLİRLİĞE
SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ**

HANİFE BAYKAL

ÖZ GEÇMİŞ

Hanife Baykal Fındık, İstanbul’da doğdu. İstanbul Üniversitesi (AUZEF) Sosyoloji Bölümü mezunudur.

2003 yılından bu yana engellilik, erişilebilirlik ve toplumsal cinsiyet alanlarında projeler yürütmekte; akademik birikimini uzun yıllara dayanan saha deneyimiyle birleştirmektedir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Engelliler Merkezi (İSEM), Esenyurt Belediyesi ve Türkiye Beyazay Derneği’nde yürüttüğü projelerde, engelli bireylerin eğitim, istihdam ve toplumsal katılım alanlarındaki eşitsizliklerine yönelik çözümler geliştirmiştir.

2010 – 2018 yılları arasında Engelli **Kariyeri Projesini** hazırlamış ve projenin koordinatörlüğünü üstlenmiştir. 2014 yılından itibaren ise **Engelli Mahremiyeti** ve **EURECERT Türkiye Erişilebilirlik Projesi** koordinatörlüğünü aktif olarak sürdürmektedir.

Baykal, Gallaudet University (ABD) ve NFB – *National Federation of the Blind* gibi uluslararası kurumlarla iş birlikleri yürütmüştür.

Engellilik, toplumsal cinsiyet, görünürlük ve erişilebilirlik temalarında çeşitli üniversite ve kurumlarda çok sayıda sunum ve bildiri gerçekleştirmiştir.

2019 yılında ABD’de yayımlanan *International Journal of Psychiatry Research* isimli dergide “*Preventing the Crimes of Disabled People*” başlıklı makalesi, engellilik ve suç sosyolojisi alanında yapılan çalışmalardan biridir.

Ayrıca sosyal medyada yürüttüğü **@engellimahremiyeti** adlı farkındalık platformuyla, engelli bireylerin mahremiyet, kimlik ve temsil konularında görünürlüklerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Baykal, evli ve bir kedi annesidir.

Makaleler

- Baykal, H. (2019). “Zihinsel Engelli Bireylerde Cinsel Eğitim Eksikliği ve Sonuçları”. Uluslararası Psikiyatri Araştırmaları Dergisi, ISSN 2641-4317.

Konferanslar

- 3-4 Nisan 2018 | Amsterdam, Hollanda
“Zihinsel Engelli Bireylerde Cinsel Eğitim Eksikliği ve Sonuçları” (Konuşmacı).
- 22-24 Ekim 2009 | Marmaris, Türkiye
(Bildiri) Engelli Yetişkinler İçin Mesleki Eğitim Danışmanlığı Modeli.
- 3-5 Haziran 2010 | Ankara, Türkiye
“Görme Engelli Bireylerin Mesleki Rehabilitasyonunda Karşılaşılan Zorluklar ve Çözüm Önerileri” (Konuşmacı).

Mesleki Deneyim

- *İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Engelliler Merkezi (ISEM): Bilgisayar Öğretmeni*
- *Yetişkin Engelli Eğitimi Koordinatörü (2003–2009)*
- *Engelli Kariyerleri Proje Koordinatörü (İnsan Kaynakları)*
- *Türkiye Beyazay Derneği (2010–2022): İstanbul Şube Başkanı*
- *Teknofest, Erişilebilir Yaşam Teknolojileri Yarışması (2023): Değerlendirme Kurulu Üyesi*
- *Engellilik ve Gizlilik Girişimi*
- *@engellimahremiyeti farkındalık projesi (2015): Kurucu ve koordinatör*

*Bu kitap, okumanın ve öğrenmenin önemini yaşamı boyunca hatıralarıyla sevdiren hafızama kazıyan, her zaman kitap okuduğu hâliyle zihnimdeki yeri hiç değişmeyen, okuduğum her kitap sayfasında gözlerimde yeniden beliren sevgili babam **Mehmet Ali Baykal**'a ithaf edilmiştir.*

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	11
KISIM I:	
NORMLAR, TANIMLAR VE ÖZNE	15
1. GİRİŞ	15
2. TOPLUMSAL NORMLAR VE “NORMAL”İN BASKISI.....	15
2.1. Tanımların Tuzağı – “Engeline Rağmen” Anlatısı	17
3. BİREYSİZLEŞTİRDİKLERİMİZ.....	17
4. İLETİŞİM VE İLETİŞİMDEKİ ENGELLER.....	19
4.1. Engelli İletişimi (Disability Communication)	20
4.2. Hak Temelli İletişim Ve Erişim	20
4.3. Toplumsal Mesafe Ve Bilgisizlik	22
5. CİNSİYETSİZLEŞTİRDİKLERİMİZ	22
6. TOPLUMSAL KADINLIK KALIPLARI VE ENGELLİLİK	25
6.1. Engelli Kadınların Görünmezliği.....	26
7. TOPLUMSAL ERKEKLİK KALIPLARI VE ENGELLİLİK.....	28
7.1. Engelli Erkeklerin Görünmezliği.....	29
7.2. Cinsellik ve Kabulleniş	31
8. KONTROL VE KORUMA KÜLTÜRÜ	32
8.1. “Koruma”nın Görünmeyen Yüzü	33
8.2. Özerklik ve Öznelliğin Yeniden İnşası	35
8.3. Toplumsal Cinsiyet Roller ve Kontrol Biçimlerindeki Farklılıklar.....	35
8.4. Toplumun “Yardıma Muhtaç” Bakışı: Acıma, Hiyerarşi ve Duygu- sal Ekonomi	37
8.5. Merhamet Hiyerarşisi: Güç ve İyilik Arasındaki İnce Çizgi	38
8.6. Yardım Kültürü(!): Duygusal Sömürünün Toplumsal Yüzü	39

KISIM II:

EĞİTİM, İSTİHDAM VE YAPISAL ENGELLER	40
1. GİRİŞ	40
2. EĞİTİM	40
2.1. Eğitime Erişimde Eşitsizlikler	40
3. İSTİHDAM	42
3.1. Engelli Kariyeri Projesi: İstihdamda Dönüşüm ve Gerçek Kapsayıcılık	42
3.1.1. Aile Beklentileri ve Tutumları	45
3.1.2. Engelli Bireylerin Beklentileri ve Tutumları	46
3.1.3. İşveren Algısı ve Kurumsal Sınırlılıklar	46
3.2. İETT Engelli Personel Motivasyon ve İstihdam Projesi.....	47
4. YAPISAL ENGELLER	49
4.1. Çalışmalara Genel Bakış:.....	49
4.2. EUROCERT: Sosyal Hayata Erişim ve Katılım.....	50
4.3. Erişilebilirliğin Toplumsal Boyutu	51
4.4. Temsili Düşün ve Toplumsal Algı	52
4.4.1. Temsili Düşünlerin Uluslararası Bağlamı ve Eleştirel Değerlendirme	54
4.5. Sosyal Medyada Engelli Görünmezliği	55
Kaynakça.....	57
ENGELLİ BİREYLERLE İLETİŞİMDE FARKINDALIK	59
Engelli İletişiminde Yapılan Genel Hatalar	59

ÖN SÖZ

Bu kitap, birlikte atılan her küçük adımın, büyük bir toplumsal fark yaratabileceğine olan inançla yazılmıştır...

Elinizde bulunan kitap, yirmi iki yıllık mesleki deneyiminim ve okul hayatımın özetidir. Severek çalıştığım ve hâlâ devam ettirdiğim engellilik çalışmalarını sosyoloji ile birleştirip daha kapsamlı bir kitap sunmak istedim. Mesleki eğitim vermek, kariyer sahibi olmanın dışında görünmeyen hizmet alanlarına vurgu yapmak istedim. Birey olarak hayatta kalmak mücadelesi içinde olan kişiler ile empati yapabilmenin ve farkındalığım daha geniş alanda anlaşılmasını istedim.

Bu kitapta ilk olarak engelliliği yalnızca tıbbî bir durum olarak değil; normlar, cinsiyet rolleri, mahremiyet, iletişim, erişilebilirlik, eğitim ve kariyer ekseninde daha geniş bir perspektifle ele aldım. Engellilik çalışmalarının, doğumdan başlayarak yaşamın her alanını kapsayan bütüncül bir hizmet süreci olması gerektiğini vurguladım.

Bireyin “birey” olabilmesi, kendi yeterliliğini geliştirebilmesi, eğitim hayatında varlık gösterebilmesi ve kariyer sahibi olabilmesi için gerekli aşamalarda **planlı, kapsayıcı ve sürdürülebilir politikalar** geliştirmenin önemine dikkat çektim.

“Normal”in çizdiği görünmez sınırlar içinde, kimi zaman iyi niyetin gölgesinde büyüyen dışlanmaların bireyi nasıl **bireysizleştirdiğini**; özellikle de **cinsiyetsizleştirme** yoluyla öznenin sesinin nasıl kısıldığını tartışıyorum.

Kitabın ikinci amacı, yalnızca sorunları görünür kılmak değil; **çözüm yollarını da somutlaştırmak**. Bu nedenle istihdam bölümünde “kayıtlı başarı”yı perdeleyen gerçek eşitsizlik alanlarını göstermekle kalmıyor; **ücret güvencesi, kamu-özel ücret dengesi ve işe yerleştirilen bireylerin periyodik izlenmesi** gibi politika önerileri de sunuyorum. Bunların yanında eğitim, erişilebilirlik ve sosyal hayata katılım başlıklarında ise fiziksel düzenlemeler kadar **tutum değişiminin** de önemini vurgulamak istedim.

Kitabımın omurgası iki kaynağa dayanıyor: **Saha gözlemleri ve bilimsel veriler**. Elinizde bulunan bu kitapla engelli bireylerin, birey olma mücadelesinde; toplumun cinsel roller tanımlamasında, eğitim ve istihdam alanlarında yaşadığı erişilebilirlik sorunlarının tartışılmasını ve nihayetinde kamuda çalışan engellilerin çalışma koşullarının değerlendirilmesini amaçladım.

Siz, sevgili okurlarım için pratik bir kolaylık olarak, **iletişim bölümünü iki katmanda** düzenledim: Metin içinde ilke ve bağlam, Ek 1’de ise “*Her Engel Grubuna Göre İletişim İpuçları*” başlığıyla adım adım uygulanabilir öneriler yer almaktadır.

Ek 2’de ise **İETT ve Engelli Kariyeri** çalışmalarının SPSS tabloları, anket karşılaştırmaları ve kontrol grubu grafiklerini bulacaksınız.

Bir yanda gündelik hayatın tanıklıkları, öte yanda ölçülebilir sonuçlar... İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri (İETT) ile yürüttüğümüz “**Engelli Personelin Motivasyonunun Sağlanması ve Doğru İşlerde İstihdamına İlişkin**” çalışma; yirmi dört birimde **yüz seksen dört engelli çalışanla** yapılan görüşmeler, uygulanan testler ve aynı ortamda çalışan personelle yürütülen **kontrol grubu** karşılaştırmaları ile bulguların **SPSS**

üzerinden değerlendirildiği kapsamlı bir örnek oluşturdu. Buna **2010–2022** arasında **İŞKUR destekli Engelli Kariyeri** çalışmasından doğan, **dört bin katılımcıyla** elde edilen uzun dönemli gözlemler eklendi. Böylece kitap, hissiyata yaslanmayan; **kanıta dayalı** bir tartışma zeminine oturdu.

Bu kitap, “herkes gibi olmak” zorunluluğunu değil; **herkesin kendisi olabilme hakkını** savunuyor. Dilerim sayfalar, yalnızca bilgi vermekle kalmaz; **dilimizi, bakışımızı ve pratiğimizi dönüştüren küçük başlangıçlar** olur.

(İstanbul, Kasım 2025)

Hanife Baykal Fındık

TEŐEKKÜR

Bu çalışmanın oluşum s¼reci, yalnızca bireysel bir emek değil; birlikte d¼ř¼nmenin, ¼retmenin ve paylaşmanın sonucudur.

Çalışmalarımın her aşamasında yanımda olan, desteğini ve sevgisini esirgemeyen sevgili **aileme** bana inanmalarından ve sabırlarından dolayı minnettarım.

Saha çalışmalarında birlikte emek verdiğimiz t¼m projelerde yanımda olan **t¼m ekip arkadaşlarıma** gön¼lden teőekk¼r ederim. Onların ¼zverisi olmasaydı, bu kitabın sayfalarındaki hiçbir veri anlamını bulamazdı.

Ayrıca **İETT Genel M¼d¼rl¼ę¼ ve T¼rkiye Beyazay Derneği**'ne, çalışmalara sağladıkları katkı, iř birliği ve g¼ven için teőekk¼r ederim.

KISIM I:

NORMLAR, TANIMLAR VE ÖZNE

1. GİRİŞ

Bu bölümde toplumsal normlar, normalin tanımı, engelli kişinin birey olması, cinsiyete göre oluşan toplumsal kalıplar ve yanlışlar konuları ile kontrol ve koruma arasındaki çizgiye dair olan yanlış inanışlar ele alınacaktır.

2. TOPLUMSAL NORMLAR VE “NORMAL”İN BASKISI

Toplum, düzenini “normal” kavramı üzerine kurar. Ancak bu “normal” tanımı çoğu zaman görünmez bir sınır çizgisine dönüşür. O sınırın dışında kalan herkes -engelli bireyler, farklı düşünenler, farklı bedenlere sahip olanlar vb.- “öteki” veya “normal olmayan” hâline gelir.

Toplumsal normlar yapısı gereği doğrudan görünmez kurallardır fakat toplumun bireyelerine nasıl konuşacağını, nasıl davranacağını, neyin “doğru” neyin “uygunsuz” olduğunu öğretme görevi taşır. Ancak bu kurallar, her ne kadar bireyleri korumak